

Тарихий ёндашувлар асосида ўқувчиларни маънавий-ахлоқий тарбиялашда аجدодлар меросидан фойдаланишнинг функционал модели

НамДУ педагогика ва психология кафедраси

педагогика фанлари доктори, профессор

Асқарова Ўғилой Мамашокировна

Аннотация

Ушбу илмий ишда ўқувчиларни маънавий-ахлоқий тарбиялашда аждодлар маънавий-маърифий меросидан самарали фойдаланиш жараёнида педагогик ҳамроҳлик қилишнинг назарий ва амалий асослари таҳлил қилинган. Мазкур жараённи самарали ташкил этиш учун қўлланиладиган тамойиллар — субъектлик, интеграциялаш, педагогизациялаш, ноёблик, қадриятли муносабатлар, чуқур мулоқот ва илмий асосланганлик — кенг ёритилган. Тадқиқотда педагогик моделнинг мазмуний, ташкилий ва мониторинг блоклари орқали тарбиявий жараённинг барча иштирокчилари ўртасида самарали ўзаро алоқани таъминлаш механизмлари кўрсатилган. Шунингдек, ўқувчилар фаолиятини индивидуал ва ижтимоий жиҳатдан таҳлил қилиш, уларда маънавий қадриятларни шакллантириш, жамоада фаол иштирок этиш қобилиятини ривожлантириш йўналишлари аниқланган.

Калит сўзлар: маънавий-ахлоқий тарбия, аждодлар мероси, педагогик ҳамроҳлик, таълимий модел, субъект-субъект муносабатлар, чуқур мулоқот, интеграция, педагогизация, рефлексия, индивидуал ёндашув, ижтимоий фаоллик, тамойиллар, тарбиявий функциялар.

Ташкилий мазмунли жараён ўрганилаётган объектгага қўйиладиган асосий талабларни, шунингдек уни ташкил этишнинг шакллари, усуллари ва ички мантиғини ўз ичига олади. Мониторинг блоки ўрганилаётган жараённинг

барча иштирокчилари билан юз берадиган ўзгаришларни стратегик, тактик ва тезкор равишда кузатиб боришга имкон берадиган тадбирлар ва усуллар, шунингдек ўқувчиларнинг маънавий ахлоқий хатти-ҳаракатларини тузатиш усулларида таркиб топган.

Ўқувчиларларни маънавий-ахлоқий тарбиялашда аждодлар меросидан фойдаланиш жараёнида педагогик ҳамроҳлик қилишнинг мақсади ўқувчининг таъсир объекти тамонидан гуруҳ ичидаги муносабатлар субъекти тамонига педагогик бошқариладиган ўтишини амалга ошириш ҳисобланади.

Гуруҳ ичидаги ўқувчиларларни маънавий-ахлоқий тарбиялашда аждодлар меросига ва уларга муносабатлар субъекти позицияси ўқувчига таклиф қилинаётган турли хил гуруҳий фаолиятда фаол қўшилиш, синфдошлар билан бўлиш, синфдаги ўзаро алоқа тажрибасини тўплаш, маънавий - ахлоқий меросни ривожлантириш, жамоада ўз фикрини айта олиш қобилиятини шакллантиришга имкон беради.

Биз ўрганаётган ўқувчиларларни маънавий-ахлоқий тарбиялашда аждодлар меросидан фойдаланиш жараёнига педагогик ҳамроҳлик қилиш жараёни куйидаги тамойилларга асосланган бўлиши керак: ўқувчининг ҳамроҳлик жараёнига қўшилишининг субъективлиги; ҳамроҳлик жараёнида ҳиссий жиҳатдан ижобий муҳит яратиш; ўқувчининг ўқув фаолиятида аждодлар меросидан фойдаланиш самарали ўзлаштириши учун шарт-шароит яратиш; ўқувчининг аждодларимиз ва уларнинг қизиқиши ва эҳтиёжларига йўналтириш; ўқувчининг ўқув фаолиятини амалга ошириладиган жамоада уларга нисбатан рефлексив позициясини шакллантириш; интеграциялаш; педагогизациялаш (педагогик нуқтаи-назардан ўқувчининг муносабатини ижобийлаштириш учун эмас, балки кўпроқ наъмуна олишга йўналтириш учун асос сифатида фойдаланиш; маънавий - ахлоқий меросни ривожлантириш таълимий ва коммуникатив жиҳатларига таъсир қилишни ташкил этиш); барча педагогик жараён субъектларининг саъй-ҳаракатларини ягона тизимга

бирлаштириш; илмий асосланганлик тамойили педагогик ҳамроҳлик қилиш бўйича маҳаллий ва хорижий тажрибани ўрганишни, ишни ташкил этишда уни тўлақонли умумлаштириш, фаолиятни таҳлил қилиш қолаверса барча фаолиятни ҳисобга олишни кўзда тутати; бунда бир неча параметрлар яъни ноёблик тамойили "ижтимоий фаолият меъёри" тушунчасининг педагогик тизимидаги вазифа мақсаднинг ижтимоий тавсифи сифатида турли мазмунда фаолиятни тўлақонли рўёбга чиқариш жараёнини кўзда тутати.

Ўрганилаётган педагогик жараёнга ўқувчиларни маънавий-ахлоқий тарбиялашда аждодлар меросидан фойдаланиш самаралироқ амалга оширилиши учун шароитлар яратишади.

Ўқувчиларни маънавий-ахлоқий тарбиялашда аждодлар меросидан фойдаланишдиган ҳамда синфдошлари, синфдан ташқари фаолият, тўғараклар, саёхатлар, тадбирлар психологик муҳитга ҳиссий жиҳатдан ижобий ҳамроҳликни амалга ошириш ва уни амалий жиҳатларини ўзида мужассам этиш имкониятига эга. Бу ҳақида иккинчи бобнинг учунчи режасида кенг тўхталиб ўтилди.

Ўқувчиларни маънавий-ахлоқий тарбиялашда аждодлар меросидан фойдаланиш да унинг қизиқишлари ва эҳтиёжларига йўналтириш уларнинг индивидуал хусусиятларини ҳисобга олишни, улар учун бир хил мақсадларга эришишнинг вариатив (ўзгарувчан) имкониятларини ташкил қилишни кўзда тутати.

Фаолиятли-шахсга йўналганлик тамойили ўқувчинини педагогик ҳамроҳлик марказига жойлаштириш; унинг қизиқишлари ва эҳтиёжларининг умумийлигини ҳисобга олиш; атрофдаги ижтимоий муҳитнинг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда маълум бир алломани ўрганишга йўналтирилган ва изланишларни ташкил этишни кўзда тутати.

Интеграциялаш тамойили ўқувчининг ижтимоий эҳтиёжларини қондириш учун турли хил вертикал тузилмаларнинг саъй-ҳаракатларини

бирлаштиришни назарда тутати, ягона мақсад - ўқувчиларни маънавий-ахлоқий тарбиялашда аجدодлар меросидан фойдаланиш учун синф раҳбарнинг муаммонинг барчаалломаларнинг яшаган замони ва ўқувчи яшаётган замонни қийсий тахлили ва, таққослаш орқали педагогизацияланган субъектларининг саъи -ҳаракатларини мувофиқлаштиришни ҳамда кўзда тутати.

Субъективлик тамойили ўқувчиларни маънавий-ахлоқий тарбиялашда аждодлар меросидан фойдаланиш ўқувчининг ўз фаолияти, жараён иштирокчиларининг ўзаро алоқаларидаги субъект-субъект муносабатларининг ўрнатилишига таянган ҳолда маънавий - ахлоқий меросни ривожлантиришни амалга оширилиши кераклигини англатади.

Ноёблик тамойили "ижтимоий меъёр" тушунчасини ўқувчиларни маънавий-ахлоқий тарбиялашда аждодлар меросидан фойдаланиш тизимида мақсаднинг ўзига хос хусусияти сифатида талқин қилишдан воз кечишни назарда тутати; асосий эътибор ўқувчини бошқалардан ажратиб турадиган, унинг индивидуаллигини ифодаловчи сифатларга қаратилиши лозим.

Қадриятли муносабатлар тамойили ўқувчиларни маънавий-ахлоқий тарбиялашда аждодлар меросидан фойдаланиш орқали уларни фаоллаштирадиган усуллардан, ўқувчининг таълимий фаолиятга рефлексив муносабати асосида ривожланадиган қадриятларидан фойдаланишни кўзда тутати.

Тавсиялар асосида билдирилган ишонч, фаолият жараёнидаги очиқлик қолаверса чуқур мулоқот тамойили ўқитувчи, синф раҳбар ва ўқувчининг бирга ўзаро интеграцион алоқасига асосланган жуда чуқур ҳамда тушунарли мулоқот ижтимоий–педагогик, маънавий - ахлоқий фаолиятнинг муҳим компоненти эканлигини яна бир қарра кўрсатиб беради.

Ушбу тамойилларнинг барчасини ўқувчиларни маънавий-ахлоқий тарбиялашда аждодлар меросидан фойдаланиш бир нечта ўзаро тўлдирувчи

ва ўзаро шартловчи функцияларни бажаради: ташҳисий-таҳлилий, превентив-башоратловчи, олдини олувчи-йўл кўрсатувчи, ижтимоий миллий, анимацион-рақамли, ташкилий-бошқарув, реабилитацион тартибдоловчи функциялар.

Ташҳисий-таҳлилий ва башорат қилувчи функция объектив фаолиятга доир ижтимоий қарорларини ишлаб чиқишга ёрдам берадиган, маълум бир ўқув жамоаси ва алоҳида ўқувчини индивидуал фаолиятини ривожлантириш бўйича ижтимоий-демографик, мослашувчанлиги, ижтимоий, ижтимоий-психологик, педагогик ва бошқа бошқа фаолиятларни таҳлил қилишга имконият беради.

Ўқувчиларни маънавий-ахлоқий тарбиялашда аждодлар меросидан фойдаланишда ўргатувчи ва тузатувчи функциялар ўқувчининг хулқ-атвори, умумий ўрта мактаб ижтимоий муҳитини ижтимоий ўргатувчи ва тузатиш соҳасини шакллантиради. Ташкилий-бошқарув функция ўқитувчилар, синф раҳбарлар, юқори синф ўқувчилари, умуман мактаб ва хусусан муайян бир муассасанинг педагогик ҳамроҳликни ташкил қилиш фаолияти билан боғлиқ. Ўқувчиларни маънавий-ахлоқий тарбиялашда аждодлар меросидан фойдаланиш нинг педагогик моделини мазмуний блоки нафақат мақсадли блокга, балки ўқувчиларда маънавий - ахлоқий меросни ривожлантиришда синф ва синфдан ташқари фаолиятини ташкил этишнинг мазмуни, шакллари ҳам адекват (мос) бўлиши керак.

Диссертациядаги мақсадга йўналтирилган модел ўқувчиларни маънавий-ахлоқий тарбиялашда аجدодлар меросидан фойдаланиш тизимининг бошқа блоклари учун етакчи роль ўйнайди. Биз танлаган ва таҳлилини келтирган модел мазмунини аниқлаштириш, ўқувчи фаоллаштириш асосида ўқувчиларда маънавий - ахлоқий меросни ривожлантириш, фаолиятга қаратилган янги таълим стандарти ва қатор меъёрий-ҳуқуқий асослар тўлақонли белгилаб олинди. Шу билан бирга, олдиндан белгилаб қўйилган мақсадга йўналтирилган турли моделнинг натижавий мақсади ҳамда вазифалари ҳам аввал тўлиқ аниқлаштирилди.

Тадқиқот асосида ишлаб чиқилган моделнинг мақсадга йўналганлиги маълум натижаларга эришиш билан белгиланади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Туленова Г. Маънавий етукликдан ижтимоий фаоллик сари. – Тошкент: Aloqachi, 2008. –Б. 179.

2. Файзуллаев О. Фалсафа ва фанлар методологияси.— Тошкент: Фалсафа ва ҳуқуқ институти нашриёти, 2006. —Б.124.
3. Шермуҳаммедов С. Фалсафа ва ижтимоий тараққиёт. Тошкент: 2005.- Б.38.
4. Shermuhamedova N. Falsafa va fan metodologiyasi. —Toshkent.: Aloqachi. 2008, —В.121